

MEANDER

ROK LXXIX 2024: s. 13–17
ISSN 0025-6285
DOI: 10.24425/meander.2024.152481

MIKOŁAJ SZYMAŃSKI

ORCID: 0000-0001-6183-7849

e-mail: mj.szymanski@uw.edu.pl

Instytut Filologii Klasycznej, Uniwersytet Warszawski

NEOŁACIŃSKI PIERWOWZÓR WIERSZA DO JAGI JANA ANDRZEJA MORSZTYNA

THE NEO-LATIN MODEL OF JAN ANDRZEJ MORSZTYN'S POEM *DO JAGI*

Streszczenie: Jak zauważył Leszek Kukulski, pierwowzorem jednego z erotyków Jana Andrzeja Morsztyna jest łaciński wiersz Gabrielego Altilio (1436–1501). Krótko omówiwszy różnice między oboma utworami, autor artykułu proponuje przekład polski łacińskiego wiersza.

Słowa kluczowe: Jan Andrzej Morsztyn; Gabriele Altilio; renesans; barok; poezja kunsztowna

Summary: It has been noticed by Leszek Kukulski that an erotic by Jan Andrzej Morsztyn, one of the most prominent poets of Polish Baroque, was modelled on a Latin poem written by Gabriele Altilio (1436–1501). In the article we point out the most important differences between these works and propose a Polish translation of Altilio's poem.

Keywords: Jan Andrzej Morsztyn; Gabriele Altilio; Renaissance; Baroque; *poesis artificiosa*

Ten utwór jest dostępny na warunkach licencji Creative Commons Uznanie autorstwa 4.0 Międzynarodowe (CC BY 4.0), która umożliwia nieograniczone korzystanie, rozpowszechnianie i kopiowanie utworu pod warunkiem odpowiedniego oznaczenia autora i źródła. Zob. <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.pl>

Wśród wierszy Jana Andrzeja Morsztyna mogących służyć za wzór barokowej poezji kunsztownej wyróżnia się jeden z erotyków noszących tytuł *Do Jagi* (*Erotyki* 37 w wydaniu Leszka Kukulskiego¹):

Do Jagi
 Kto-ć dowcip tak zaostrzył, że skrytej natury
 Tajemne kunszty, Jago, przenikasz? – Merkury.
 Komuś za cnotę, której żaden nie rozerwie
 Powab, komuś za czystość powinna? – Minerwie.
 Kto-ć dał płeć tak subtelną, skąd ta śliczna cera, 5
 Kto-ć jagody farbował, włos złocił? – Wenera.
 Skąd strzały w oczach twoich, ran moich przyczyna,
 Skąd w nich pochodnie i blask skąd? – Od Kupidyna.
 Kto dał wdzięk każdej sprawie, dźwięk ustom i głosy
 Nie podlejsze anielskich? – Febus złotowłosy. 10
 O szczęśna dziewczko, której dają dary z góry
 Febus, Kupido, Wenus, Minerwa, Merkury!

Leszek Kukulski w artykule, w którym przedstawił poprawki i uzupełnienia do swojej edycji, zauważył, że pierwowzorem tego utworu jest wczesnorenesansowy wiersz łaciński Gabrielelego Altilia (1436–1501)². Altilio, pod koniec życia biskup Policastro, służył na dworze neapolitańskim za panowania Ferdynanda I i Alfonsa II jako dyplomata i wychowawca przyszłego króla Ferdynanda II. Był poetą z kręgu Giovanniego Gioviana Pontana i Jacopa Sannazara, autorem licznych wierszy łacińskich, z których najślawniejsze jest utrzymane w stylu Katullusa epitalamium dla księcia Mediolanu Giovanniego Galeazza Sforzy i Izabeli Aragońskiej³.

Morsztyna zainspirował utwór, który oznaczył numerem 37 w wydaniu poezji Altilia Gaetano Lamattina⁴:

¹ Jan Andrzej Morsztyn, *Utwory zebrane*, wyd. i oprac. L. Kukulski, PWN, Warszawa 1971.

² L. Kukulski, *Corrigenda do Utworów zebranych Jana Andrzeja Morsztyna*, Pamiętnik Literacki 65, 1974, nr 2, s. 208.

³ F. Nicolini, *Altilio, Gabriele*, [w:] *Dizionario biografico degli italiani*, t. II, Istituto della Enciclopedia Italiana, Roma 1960, s. 565–566.

⁴ Gabriele Altilio, *Poesie*, wyd. i oprac. G. Lamattina, Arti Grafiche dell’Istituto Maschile Umberto, Salerno 1978.

Hanc faciem niveae tam rarum frontis honorem
Hisve rosis haec quis lilia miscet? Amor.
Quis gemina aut illic accendit sidera? Quisve
Arcum illic, illic spicula condit? Amor.
Rubra quis in teneris polit haec corallia labris 5
Aut hoc intus ebur finxit ab arte? Venus.
Quis decus effingit morum, quis verba loquenti
Clamve decor qui te subsequitur? Charites.
Quis formam sine labe dedit digitosque manusque?
Quis format nullo crimine membra? Venus. 10
Quis mihi perpetuos hos nutrit in ossibus ignes?
Frons, oculi, facies, verba, labella, decor.

Choć widać, że Altilio stara się napisać wiersz kunsztowny, czytelnika zestawiającego go z Morsztynem uderza nieporadność poety. W utworze panuje nieporządek, bezładnie powtarzają się imiona bóstw kończące parzyste wiersze, a kolejność zalet opisywanej kobiety w podsumowującej całość ostatniej linijce nie ma nic wspólnego z porządkiem, w jakim wymieniono je wcześniej – widać, że autor kierował się tylko rytmem wiersza.

Te niezręczności znikają w utworze Morsztyna. Każdy dwuwiersz z wyjątkiem ostatniego kończy się imieniem innego bóstwa, a ostatni wers odzwierciedla – choć w odwrotnej kolejności – porządek całego utworu. Polski poeta wprowadza do swojej parafrazy jeszcze jedno ulepszenie. U Altilia ostatnią linijkę tworzy zestawienie cech kobiety. Klóci się to z konstrukcją parzystych wierszy, które kończą się imieniem bóstwa. Morsztyn uznał, że skoro puentą każdego dwuwiersza jest imię boga lub bogini, puentą całego utworu powinna być ich lista. Trzeba docenić zasługi Altilia, bez którego pewnie by nie powstał erotyk *Do Jagi*, ale to Morsztynowi utwór zawdzięcza barokową misterność.

Czy jednak należy usprawiedliwiać Altilia tym, że pisał w innych czasach, i twierdzić, że od poetów wczesnego renesansu nie można wymagać artyzmu charakterystycznego dla baroku, czy też wchodzi tu w grę niedostatki warsztatu autora? Odpowiedź na to pytanie przynosi moim zdaniem epigram 40 (według numeracji Allana M. Wilsona⁵) ze zbioru *Ἐρωτοπαίγνιον* Girolama Angeriana (zm. 1535)⁶. Angeriano w młodości również działał na dworze neapolitańskim, a ten zbiór ukazał się drukiem w r. 1512, niedługo po śmierci Altilia.

De Caeliae duritiae
Sunt duri scopuli, sunt dura et marmora, durum
Et ferrum; in summis robora dura iugis.

⁵ Girolamo Angeriano, *The Erotopaegnion. A Trifling Book of Love*, wyd. A. M. Wilson, De Graaf, Nieuwkoop 1995.

⁶ Hieronymi Angeriani *Ἐρωτοπαίγνιον*, Florentiae 1512. O poecie i jego zbiorze zob. A. Buiatti, *Angeriano, Girolamo*, [w:] *Dizionario biografico degli italiani*, t. III, Istituto della Enciclopedia Italiana, Roma 1961, s. 255.

*Sunt durae rupes, sunt antra et cornua dura
Atque adamas durus, durum hiemale gelu.
Durior at scopulis mea Caelia, marmore, ferro, 5
Robore, rupe, antro, cornu, adamante, gelu.*

Widzimy, że renesansowy autor dorównuje artyzmem Morsztynowi, umieszczając w ostatnim dystychu we właściwym porządku symbole twardości wspomniane we wcześniejszej części utworu.

Wróćmy jednak do utworu Altilia. Zamieszczam tu jego polski przekład powstały z jednej strony w hołdzie dla profesor Barbary Milewskiej-Ważbińskiej, a z drugiej ze względów praktycznych: aby pokazać nieznaną dobrze łaciny czytelnikom Morsztyna, jak mniej więcej wyglądał pierwowzór erotyku *Do Jagi*. Starając się odwzorować nieporadność utworu, nie powstrzymałem się przed wprowadzeniem odpowiedniego porządku do jego ostatniej linijki. Cóż, jak mawiał Oscar Wilde, wszystkiemu potrafię się oprzeć z wyjątkiem pokusy.

Kto w twarzy biel i czerwień, które razem idą,
Dając ci, lilie zmieszał z różami? Kupido.
Kto dwie gwiazdy zapalił tam i sprawił to, że
Tkwi w nich łuk oraz strzały? Również ty, Amorze. 5
Kto koral ust i to, co wewnątrz się zawiera,
Kość słoniową twych zębów, wygładził? Wenera.
Kto stworzył obyczajów twych wdzięk znamienity
I słowa, i dyskretny twój powab? Charyty.
Kto ci dłonie i palce w piękny kształt ubiera,
Kto członkom dał bez skazy urodę? Wenera. 10
Co sprawia, że me serce stale ogniem pała?
Twoja twarz, oczy, wargi, wdzięk, uroda ciała.

Argumentum

Ut animadvertit Lesculus Kukulski, unum ex carminibus amatoriis Ioannis Andreae Morsztyn scriptum est ad exemplar operis Gabrielis Altilii (1436–1501). Ambobus carminibus comparatis proponitur Polonica versio poematis Altiliani.

Bibliografia

- Angerianus, Hieronymus, Ἐρωτοπαίγνιον, Florentiae 1512
Buiatti, A., Angeriano, Girolamo, [w:] *Dizionario biografico degli italiani*, t. III, Istituto della Enciclopedia Italiana, Roma 1961, s. 255
Kukulski, L. (wyd. i oprac.), Jan Andrzej Morsztyn, *Utwory zebrane*, PWN, Warszawa 1971
Kukulski, L., *Corrigenda do Utworów zebranych Jana Andrzeja Morsztyna*, Pamiętnik Literacki 65, 1974, nr 2, s. 201–208

-
- Lamattina, G. (wyd. i oprac.), Gabriele Altilio, *Poesie*, Arti Grafiche dell'Istituto Maschile Umberto, Salerno 1978
- Nicolini, F., *Altilio, Gabriele*, [w:] *Dizionario biografico degli italiani*, t. II, Istituto della Enciclopedia Italiana, Roma 1960, s. 565–566
- Wilson, A. M. (wyd.), Girolamo Angeriano, *The Erotopaegnion. A Trifling Book of Love*, De Graaf, Nieuwkoop 1995